

Zanim nastąpiła epoka Photoshopa. Wymazani z przeszłości

Łukasz Migniewicz

Słowa kluczowe

manipulacja zdjęciami, manipulacja historią, fałszowanie historii, propaganda, wielki terror, NKWD, Lenin, Stalin, żelazna kurtyna, Photoshop, George Orwell

Wprowadzenie dla nauczyciela

Scenariusz jest przeznaczony do realizacji w ostatniej klasie szkoły podstawowej i w szkołach średnich (od 14 lat). Poruszona w nim tematyka umożliwia wykorzystanie go na zajęciach interdyscyplinarnych z zakresu historii, kultury, języka ojczystego, edukacji medialnej oraz nauk społecznych.

Materiał został podzielony na trzy części: właściwy scenariusz, zestaw materiałów źródłowych oraz kartę pracy zawierającą zadania do pracy na lekcji, w grupie lub samodzielnie. Poszczególne elementy scenariusza można modyfikować w celu dostosowania ich do odbiorców.

Instrukcja

W skład scenariusza wchodzi siedem materiałów źródłowych oraz karta pracy z ćwiczeniami. Zaproponowany układ zajęć może podlegać modyfikacjom, podobnie jak wykorzystanie źródeł i ćwiczeń. W trakcie zajęć przydatny będzie dostęp do Internetu oraz umożliwienie uczniom korzystania z urządzeń telekomunikacyjnych z dostępem do sieci (smartfon, tablet itp.).

Cele operacyjne

Uczeń:

- wyjaśnia znaczenie pojęć: wielki terror (wielka czystka), rewolucja październikowa, NKWD,
- charakteryzuje działania propagandowe w ZSRR związane z retuszowaniem zdjęć i pisaniem historii na nowo,

- potrafi zdefiniować przydatność różnorodnych źródeł (esejów naukowych, artykułów prasowych i zdjęć) do analizy zagadnienia fałszowania historii, zwłaszcza w kontekście nowopowstałych metod manipulacji – przerabiania fotografii,
- analizuje teksty źródłowe i zdjęcia, wskazując związki przyczynowo-skutkowe między nimi a wydarzeniami historycznymi,
- tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną.

Metody nauczania

- rozmowa nauczająca,
- praca w grupach,
- burza mózgów,
- analiza materiałów źródłowych, tekstów oraz ilustracji,
- metoda Phillips 66¹,
- metaplan²,
- praca samodzielna z zestawem ćwiczeń

Środki dydaktyczne

- tablica/flipcharty, pisak/kreda,
- duże arkusze papieru/brystole,
- komputer z dostępem do Internetu i rzutnik/tablica multimedialna.

Przed lekcją

Poproś uczniów o przeczytanie eseju pt. [*Falszerstwa historyczne w propagandzie komunistycznej.*](#)

¹ Rodzaj burzy mózgów polegający na stworzeniu 6 zespołów pracujących przez 6 minut. Każdy zespół pracuje oddzielnie nad wybranym zagadnieniem starając się wygenerować jak najwięcej pomysłów. Opracowane listy uzupełnia się w trakcie wspólnej debaty, następnie zespoły znowu rozchodzą się na sesje grupowe. Procedura może być powtarzana wielokrotnie aż do momentu opracowania zadowolającej listy pomysłów.

² Jedną z metod aktywizujących wykorzystywaną podczas zajęć polegającą na tworzeniu przez uczestników plakatu podczas dyskusji/debaty. Jest on graficznym skrótem debaty. Opis metody: <https://www.szkolazklasa.org.pl/wp-content/uploads/2016/11/Metaplan.pdf> [dostęp: 14.12.2020].

Scenariusz lekcji

Wprowadzenie

1. Zaczniij od zadania uczniom pytania, czy wiedzą, co to jest Photoshop, i czy spotkali się z określeniem wyfotoszopować/sfotoszopować. Z dużym prawdopodobieństwem możesz założyć, że niemal każdy z nich doskonale wie, o co chodzi. Poproś uczniów o podanie znanych im przykładów i zadaj pytanie, czy przerobienie zdjęcia jest dzisiaj łatwe i w jakim celu się to robi. Większość odpowiedzi będzie twierdząca, dlatego wspólnie zapiszcie wszystkie informacje dotyczące powodów i celów manipulowania fotografiami. Dzięki pracy metodą burzy mózgów po kilku minutach „katalog” może zawierać sporo pozycji, zwłaszcza związanych z poprawą wizerunku, odmłodzeniem lub postarzeniem, wygładzeniem niedoskonałości twarzy itp. Podczas burzy mózgów warto skupić się na identyfikacji dziedzin, w których często stosuje się manipulację fotografiami (modeling, reklama, teorie spiskowe itd.). Zastanówcie się wspólnie, jakie szkody lub korzyści (dla kogo?) przynosi retuszowanie zdjęć.
2. Podczas wymiany pomysłów i myśli ukierunkowuj dyskusję na kwestie związane z próbą zmiany historii, jej istotnych składników i postaci. Zastanówcie się, czy w dobie fotografii analogowej możliwe były zmiany w zdjęciach i swobodne nimi manipulowanie.
3. Rozdaj uczniom karty pracy i zestawy materiałów źródłowych. W scenariuszu zaproponowano jedną z możliwości ich wykorzystania. Są one jednak tak skonstruowane, że możesz je modyfikować.
4. Poinformuj uczniów, że w trakcie zajęć pracować będą samodzielnie lub w grupach, a podstawą waszych rozważań będzie wspólna dyskusja nad postawionymi problemami. Istotna jest swoboda wyrażania myśli oraz umiejętność tworzenia argumentów i kontrargumentów.

Rozwinięcie

1. Fałszowanie zdjęć jest równie stare jak wynalazek fotografii, czyli datuje się od połowy XIX wieku. Poproś uczniów o zapoznanie się ze źródłami A i B. Zwróć uwagę na różnice między fotografią cyfrową i analogową oraz na czas koniecznym do

dokonania retuszu lub manipulacji odbitką. W trakcie zapoznawania się ze źródłem A uczniowie powinni wykonać ćwiczenie 1 z karty pracy. Po zakończonej pracy ochotnik odczytuje odpowiedzi, pozostali uczniowie są weryfikatorami.

2. Podziel uczniów na kilkusobowe zespoły (4–6 osób) i poproś o wypisanie na kartkach samoprzylepnych¹ spostrzeżeń na temat wykorzystywania retuszu zdjęć do bieżącej walki politycznej oraz manipulowania faktami. Dla ułatwienia zapisz na tablicy/flipcharcie pytanie: W jaki sposób wykorzystuje się retuszowanie zdjęć do bieżącej walki politycznej? Po skończonej pracy przedstawiciel grupy przykleja na tablicy wypracowane hasła. Kolejne grupy dokleją swoje kartki. Jeśli hasła lub pomysły są podobne, grupujemy je razem, jeśli nie – to powstaje osobna kolekcja pomysłów. Następnie wspólnie z uczniami stwórzcie definicję manipulacji historycznej na podstawie fotografii. Definicję zapisz na tablicy lub flipcharcie w taki sposób, żeby była widoczna (i można było z niej korzystać) do końca zajęć.
3. W celu zrozumienia tematu manipulacji fotografią przeanalizuj wraz z podopiecznymi fragment ponadczasowego dzieła literatury autorstwa George'a Orwella *Rok 1984* – źródło G. Jest ono doskonałym literackim opisem fałszowania historii przez reżimy totalitarne. Warto, żebyście wspólnie podkreślili wszystkie cechy fałszowania historii, w tym szczególnie fotografii (ćwiczenie 6). Uczniowie będą tworzyć metaplan (pracują w grupach ustalonych na początku zajęć). Wyjaśnij, na czym polega ta metoda. Wzór metaplanu znajduje się w kartach pracy.
4. W Związku Radzieckim manipulacja historią przez propagandę była procesem zaawansowanym i powszechnie stosowanym. Swoje apogeum osiągnęła za rządów Józefa Stalina, który nie zadowalał się jedynie usuwaniem przeciwników politycznych, często współwinnych ogromu zbrodni na własnym narodzie i ludach sąsiednich (Lew Trocki, Lew Kamieniew, Nikołaj Jeżow). Sięgał także do propagandy, której celem było zozydzenie wszelkich wrogów systemu (często wymyślonych). W latach trzydziestych częściej jednak sięgano do metod manipulacji faktami i historią, zbliżonych do tych ukazanych w źródle H lub takich samych. Józef Stalin kazał wymazywać pamięć po każdym, który według jego

¹ Podczas pracy online istnieje możliwość podzielenia uczniów na grupy/pokoje (zależnie od platformy, na której pracujesz). Odpowiednikiem „karteczek” uczniów jest udostępniona przez Ciebie tablica online, na której mogą oni wpisywać własne spostrzeżenia.

mniemania zagrażał dyktatorskiej władzy oraz totalitarnym podstawom państwa radzieckiego.

5. W krótkiej rozmowie nauczającej (pogadanka – miniwykład) wyjaśnij uczniom, na czym polegała wielka czystka w ZSRR, oraz przybliż liczbę ofiar i nazwiska katów. Zwróć uwagę na rolę organów bezpieczeństwa (NKWD) oraz powszechnie stosowane tortury (warto dostosować tę część zajęć do wieku odbiorców)². Następnie przejdźcie do źródła C, D i E.
6. Podziel uczniów ponownie na grupy i poinformuj ich, że praca zespołów odbywać się będzie w ramach techniki Phillips 66, polegającej na szybkiej i intensywnej pracy nad zadaniem problemem. W pierwszej fazie ćwiczenia zadaniem grup będzie kilkunastominutowa praca z materiałem źródłowym (C, D, E) oraz informacjami wyszukanyymi w sieci. W fazie drugiej zespoły spotkają się, aby omówić rezultaty swoich rozważań oraz wymienić się pomysłami, które zapiszesz na tablicy/flipcharcie. W ten sposób członkowie grup poznają swoje stanowiska. W fazie trzeciej każdy zespół ponownie pracuje samodzielnie i weryfikuje swoje pomysły lub się w nich utwierdza. Liczbę faz można ustalać dowolnie. Proponuję minimum trzy. Po ostatniej uczniowie wspólnie podczas dyskusji opartej na zasadach demokracji bezpośredniej pozostawiają po dwa pomysły do każdego z pytań – te, które ich zdaniem najlepiej ilustrują polecenie. Po zapoznaniu uczniów z zasadami poproś ich o zapoznanie się z ćwiczeniami 3, 4 i 5.
7. Po zakończonej pracy uczniowie prezentują jej rezultaty w formie mapy myśli³, której główne hasło brzmi: „wymazani z przeszłości”. Podsumowując, możesz odwołać się do przykładu Nikołaja Jeżowa, szefa NKWD odpowiedzialnego za zbrodnie i wymordowanie dziesiątek tysięcy obywateli radzieckich. Warto także wskazać inne przykłady wymazywania z historii przez propagandę komunistyczną, szczególnie pamięci o zbrodniach i wysiedleniach narodu. Zachęć uczniów do samodzielnych poszukiwań, zwłaszcza że w krajach za żelazną kurtyną stosowano

² W sieci znajduje się wiele artykułów na temat Wielkiej Czystki. Warto polecić artykuł Pawła Czechowskiego pt. [Wielka czystka. Jak gniew Stalina dotknął społeczeństwo ZSRR?](#) [dostęp 14.12.2020] lub krótki dokument pt. [„Operacja polska” NKWD](#) z serwisu Instytutu Pamięci Narodowej [dostęp 14.12.2020].

³ Podczas zajęć online można z powodzeniem wykorzystać programy lub specjalne strony do tworzenia map myśli, m.in. Blumind, FreeMind.

podobne metody jak w ZSRR: żołnierze niezłomni, wysiedlenia Tatarów, Budapeszt 1956 (zobacz spot o [Péterze Mansfeldzie](#), najmłodszej ofierze represji po rewolucji 1956 roku na Węgrzech) i działalność Államvédelmi Hatóság, więzienie w Sighecie w Rumunii, przykład generała Heliodora Píki i [Milady Horákovéj](#).

Podsumowanie

Na zakończenie przedstaw uczniom historię północnokoreańskiego marszałka Ri Yong Ho (źródło F). Zastanów się wspólnie z uczniami, czy komunistyczne manipulowanie historią przez wymazywanie z niej osób, które reżim uznał za niewygodne, odeszło w przeszłość wraz z upadkiem ZSRR. Zachęć uczniów do samodzielnego poszukiwania przykładów podobnych fałszerstw w XXI wieku.

Praca domowa

Prominentni członkowie reżimu komunistycznego nigdy nie mogą czuć się pewni w obecności tyranów. Ustosunkuj się do powyższego stwierdzenia (w formie krótkiej wypowiedzi pisemnej/eseju), podając przykłady z XXI wieku.

Odpowiedzi

Ćwiczenie 1

Nowoczesne programy do obróbki zdjęć powstały pod koniec XIX wieku.	F
W XIX wieku retuszowaniem zdjęć zajmowali się głównie artyści, którzy często parali się fotografią.	P
Na początku na poprawianie swoich fotografii mogli pozwolić sobie jedynie przedstawiciele najwyższych warstw społecznych.	P
Fotografia stała się rozrywką masową, dostępną niemal dla każdego, w pierwszej połowie XX wieku.	P
Władcy nigdy nie retuszowali swoich wizerunków.	F
Podręczniki dla retuszerów to pomysł współczesnej fotografii cyfrowej.	F
Zdjęciami manipulowano już w XIX wieku, zarówno w celu upiększenia postaci, jak i doraźnej walki politycznej.	P
Nowoczesne programy do obróbki zdjęć powstały pod koniec XIX wieku.	F

Ćwiczenie 2

Możliwe odpowiedzi:

Abraham Lincoln był jednym z autorów 13 poprawki do konstytucji Stanów Zjednoczonych znoszącej niewolnictwo. Zestawienie go z senatorem Johnem C. Calhounem, głównym zwolennikiem niewolnictwa, manipulowało faktami i mogło przyczynić się do zafałszowania wizerunku prezydenta. Z kolei zestawienie obu postaci i sprytny fotomontaż mogły wyśmiewać idee głoszone przez Johna C. Calhouna.

Ćwiczenie 3

Możliwe odpowiedzi:

- byli współpracownikami Włodzimierza Lenina,
- pełnili najważniejsze funkcje państwowe,

- zostali przeciwnikami politycznymi Józefa Stalina (z różnych powodów i w odmiennych okolicznościach),
- zginęli z rozkazu Józefa Stalina.

Ćwiczenie 4 Odpowiedź:

TAK.

Możliwe uzasadnienie:

Trocki i Kamieniew zostali zamordowani z rozkazu Stalina i skazani na wymazanie z kart historii, dlatego usunięto ich z fotografii z początków kształtowania się władzy bolszewickiej. Ukazanie ich z Leninem, którego Stalin kreował jako swojego poprzednika, twierdząc, że to on namaścił go na następcę, mogło przeczyć legitymizacji władzy dyktatora.

Ćwiczenie 5

Możliwe uzasadnienie:

Kamieniew i Trocki w swojej karierze weszli w konflikt z Józefem Stalinem. Zostali na jego polecenie skazani na śmierć (wyrok sądowy lub zabójstwo polityczne). Wymazanie ich z kart historii było dla Stalina koniecznością, ponieważ fotografie i dokumenty wskazywały ich „pierwszeństwo” na drodze do sprawowania władzy (przed Stalinem) po śmierci Lenina. Radzieckie materiały propagandowe przed popadnięciem Trockiego i Kamieniewa „w niełaskę” ukazywały ich wraz ze Stalinem jako bliskich współpracowników, co nie odpowiadało późniejszej narracji o ich zdradzie. Retusz umacniał legitymizację władzy Stalina.

Ćwiczenie 6

Możliwe odpowiedzi:

Jak jest? – Fałszowanie wszystkich dokumentów/cenzura.

Jak być powinno? – Brak cenzury.

Dlaczego nie jest tak, jak być powinno? – System totalitarny, kontrola państwa nad każdym aspektem życia, fałszowanie w celu utrzymania władzy partii/jednostki itp.

Co robić? – Odnaleźć niezmanipulowane materiały, szukać prawdy.